
ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

УДК 332.146:330.341.1

О. Ю. С Н І Г О В А,
доцент, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, старший науковий співробітник
відділу економічного зростання та структурних змін в економіці
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України",
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна

РОЗКРИТТЯ ПОТЕНЦІАЛУ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРНОЇ ІНЕРТНОСТІ В УКРАЇНІ

Досліджено передумови розвитку концепції смарт-спеціалізації в ЄС. Визначено основні характеристики смарт-спеціалізації та встановлено її відмінності від попередніх практик стимулювання регіонального розвитку. Проаналізовано європейський досвід запровадження смарт-спеціалізації. Розглянуто цей процес в Україні, виявлено його особливості. Надано пропозиції щодо вдосконалення використання підходів смарт-спеціалізації в державній політиці України.

Ключові слова: смарт-спеціалізація; регіональний розвиток; диверсифікація; ЄС; Україна.

Бібл. 16.

UDC 332.146:330.341.1

OLENA SNIHOVA,
Associate Professor, Cand. of Econ. Sci.,
Senior Researcher, Senior Researcher
of the Department of Economic Growth and Structural Changes in the Economy
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine,
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

SMART SPECIALIZATION POTENTIAL REVEALING FOR THE OVERCOMING OF REGIONAL STRUCTURAL INERTNESS IN UKRAINE

The prerequisites of smart specialization concept establishment and development in the EU are studied. The main characteristics of smart specialization are determined and its differences from the previous practices of regional development stimulation are determined. The European experience of smart specialization implementation is analyzed. The process of smart specialization introduction in Ukraine is reviewed and its specific features are revealed. The proposals on the improvement of smart specialization approaches' usage in the Government policy in Ukraine are presented.

Keywords: smart specialization; regional development; diversification; European Union; Ukraine.

References 16.

© Снігова Олена Юріївна (Snihova Olena), 2018; e-mail: osnigova@ukr.net.

Реалізація концепції смарт-спеціалізації в Україні є одним з важливих напрямів виконання положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також економічної інтеграції в загальний ринок ЄС та забезпечення ефективної включеності в глобальні ланцюжки доданої вартості. Застосування цього новітнього підходу визначається ключовим компонентом співпраці України та ЄС у рамках Європейської політики добросусідства щодо можливості використання європейських структурних та інвестиційних фондів. Актуальність запровадження моделі смарт-спеціалізації для України посилюється її спроможністю “розблокувати” регіональний потенціал структурних і технологічних змін, а також здійснити промислову модернізацію на інноваційних засадах.

Для адекватного запровадження принципів смарт-спеціалізації та отримання на основі цього позитивних результатів Україні дуже важливо чітко усвідомлювати сутність цієї інноваційної системи “розумних” рішень, що розроблена ЄС для активізації структурних змін в економіці регіонів, формування і розвитку регіональної спроможності ефективного функціонування на найважливіших світових ринках з орієнтацією на перспективу. Проте в Україні смарт-спеціалізація саме як *інноваційна система прийняття рішень у сфері регіональної та структурної політики* практичного розвитку не дістала. Складність застосування посилюється її невизначеністю як основного інструменту нової регіональної політики та відсутністю чіткого розуміння місця в сучасній вітчизняній інноваційній, промисловій, секторальній, структурній та регіональній політиці, оскільки зумовлює втрату сутності смарт-спеціалізації – сприяння регіональним структурним змінам за рахунок використання наявного базису знань для створення *нових галузей* (нових видів економічної діяльності) або *нових напрямів регіональної спеціалізації, що ґрунтуються на знаннях*.

Навіть в європейській практичній площині, незважаючи на активне запровадження положень зазначеної концепції, публікації на цю тему свідчать про продовження наукової дискусії щодо місця та ролі смарт-спеціалізації у політиці розвитку та зростання, її сутності, а також співвідношення окремих елементів концепції та їх застосування на практиці. Ця дискусія є вкрай актуальною і для України.

З огляду на це, **мета статті** – уточнити сутність смарт-спеціалізації, встановити її зв’язок з регіональною, структурною, промисловою, інноваційною політикою та розкрити потенціал для подолання регіональної структурної інертності.

Виникнення і становлення концепції смарт-спеціалізації

Виникнення концепції смарт-спеціалізації було зумовлене необхідністю підвищення конкурентоспроможності країн – членів ЄС в умовах недостатньої ефективності Лісабонської стратегії (2000 р.), а також появи та стрімкого розвитку нових стратегічних викликів для соціально-економічного розвитку ЄС, які згодом посилілися та актуалізувалися через кризу 2008 р. Перша згадка про смарт-спеціалізацію в офіційних документах ЄС з’явилась у 2010 р. у процесі роботи над новою стратегією розвитку “Європа 2020: Стратегія розумного, стійкого та інклюзивного зростання”. При оцінюванні результативності попередньої Лісабонської стратегії та встановленні її відповідності сучасним політичним та економічним викликам серед інших було названо потребу в підвищенні розумної спеціалізації регіонів при формуванні єдиного європейського дослідницького простору*.

* Lisbon Strategy evaluation document, Brussels, 2.2.2010, SEC(2010) 114 final / European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategy_evaluation_en.pdf.

Появі ідеї смарт-спеціалізації у стратегічних документах ЄС передували деталізовані теоретичні дослідження “Знання для зростання” (Knowledge for Growth – K4G), які здійснювались у 2005–2007 рр. групою європейських експертів у напрямі пошуку ефективніших альтернатив інвестиційної політики для активізації впровадження технологій та інновацій, спрямованих на посилення ефективності Лісабонської стратегії. Їх результатом стало теоретичне обґрунтування концепції смарт-спеціалізації як *перспективної стратегії заохочення інвестицій у ті напрями, які мають доповнювати виробничі активи регіону для створення його внутрішнього потенціалу і міжрегіональних порівняльних конкурентних переваг у майбутньому* [1; 2].

Основними розробниками концепції смарт-спеціалізації були провідні вчені-економісти та експерти у галузі економіки знань, серед яких найбільший внесок у виникнення, розвиток та практичне впровадження ідеї було зроблено Д. Фореем, П. Давідом, Б. Холлом і Б. ван Арком. У подальшому їхні розробки та рекомендації заклали базис для розвитку нової парадигми створення конкурентних переваг регіонів на підставі подолання бар’єрів регіонального розвитку на інноваційних засадах. Ураховуючи міжгалузевий характер та новизну підходу, ще на початку наукового обґрунтування положень концепції смарт-спеціалізації автори акцентували увагу на необхідності чіткого розуміння її сутності, визначення особливостей та відмінностей від усіх раніше застосованих інструментів регіонального розвитку. Уже в результатах перших досліджень наголошувалося, що реалізація ідеї смарт-спеціалізації регіону повністю виключає апіорне встановлення цієї спеціалізації через визначення пріоритетних промислових секторів відповідно до територіальної стратегії розвитку або до певного промислового потенціалу території, який активно використовується. Також підкреслювалася неможливість встановлення смарт-спеціалізації регіонів на засадах рекомендацій консалтингових агентств.

Основним принципом пошуку перспективних напрямів майбутньої спеціалізації регіону визначалося так зване підприємницьке відкриття – *знаходження точок регіонального потенціалу для ефективного використання технологій загально-го призначення з метою зміни виробничої функції конкретних перспективних секторів регіональної економіки*. Автори вважали це основним принципом смарт-спеціалізації, який відрізняє даний інноваційний підхід до визначення пріоритетів регіонального розвитку від попередніх. Водночас розробники ідеї смарт-спеціалізації зауважували, що “будь-яка модель, яка не містить цього положення, матиме зовсім інший характер”. При цьому на смарт-спеціалізацію покладалося завдання пом’якшення певних регіональних проблем (нестачі людського капіталу, нерівності у доступі до інноваційних розробок), які перешкоджали повній реалізації регіонального потенціалу та унеможливлювали технологічні зміни в базових галузях регіональної економіки. У цілому смарт-спеціалізація позиціюється авторами як модель територіального розвитку, що ґрунтується на структурних змінах, орієнтованих на створення конкурентних переваг регіональних економік за рахунок спеціалізованої диверсифікації та перенесення інновацій.

Враховуючи значний попит з боку керівних органів ЄС на зміну підходів до активізації регіонального потенціалу, у подальших дослідженнях ідеї смарт-спеціалізації вирішувалися проблеми, пов’язані з її впровадженням на практиці:

– обґрунтовано необхідність формування за результатами смарт-спеціалізації порівняльних переваг регіонів як напрямів подолання глобальної кризи [3]; встановлено її зв’язок з промисловою, інноваційною і структурною політикою [4];

– доведено, що головними результатами смарт-спеціалізації є структурні зміни, які відбуваються на основі економічної диверсифікації, пов'язаної виключно з інноваційною діяльністю; встановлено регіональний рівень смарт-спеціалізації як оптимальний для підтримання балансу між секторальною та інноваційною політиками і водночас єдино можливий, щоб зберегти зміст і сутність концепції смарт-спеціалізації [5];

– доведено позитивну динаміку структурних змін як результат смарт-спеціалізації, обґрунтовано низькі шанси виникнення спонтанної смарт-спеціалізації та визначено необхідність розробки і впровадження Стратегій смарт-спеціалізацій регіонів як умови її результативності та успішності [6].

Проте, виходячи із складності та багатоаспектності явища смарт-спеціалізації, яке поєднує інноваційну, модернізаційну, промислову, структурну та регіональну складові, навіть незважаючи на надання авторами концепції чітких роз'яснень щодо її сутності та особливостей, встановлення взаємозв'язків з основними елементами, визначення спрямованості на поєднання секторальних і регіональних перспектив розвитку, багато науковців зосереджуються на дослідженні окремих складових. Це несправедливо нівелює цінність смарт-спеціалізації як інноваційного підходу до забезпечення якості регіонального розвитку, зводячи його тільки до простого поліпшення усталених практик та підходів.

Переважає більшість дослідників розглядають смарт-спеціалізацію лише в контексті інноваційного розвитку регіонів як *інструмент створення та розвитку його інноваційної екосистеми*. Так, Я. Пика, А. Янішевський розуміють смарт-спеціалізацію як засіб зміцнення регіональної інноваційної системи [7], а А. Новаковська вважає її новим підходом до створення регіональних інноваційних потужностей [8]. Водночас ряд науковців узагалі звужують розуміння смарт-спеціалізації до меж інноваційної політики та її основним призначенням називають розподіл державних інвестицій в інновації [9]. Незважаючи на покращення розуміння місця смарт-спеціалізації в інноваційному розвитку регіонів, у даних дослідженнях не визначається зв'язок смарт-спеціалізації з ініціативами впровадження радикальних інновацій, які впливають на структурні характеристики регіональної економіки з урахуванням майбутніх перспектив, що не сприяє становленню смарт-спеціалізації як інноваційного підходу до забезпечення регіонального розвитку.

Частина експертів із запровадження смарт-спеціалізації в регіонах з традиційними галузями наголошують на її зв'язку з *кластерною політикою* та підкреслюють потенціал використання останньої у забезпеченні смарт-спеціалізації [10]. Проте Д. Форей спростовує наявність такого потенціалу у кластерної політики, зазначаючи її зворотне спрямування на протистояння фундаментальним структурним змінам, яке відбувається за рахунок акценту на промисловому розвитку територій з використанням стандартизованої бази знань [11].

Найбільш близьким до авторської позиції є розкриття *регіональної спрямованості смарт-спеціалізації*. У цих дослідженнях смарт-спеціалізація справедливо визначається як новий підхід до встановлення регіональної спеціалізації, який унеможливує примусовий (або штучний) вибір будь-якої спеціалізації регіональної економіки за допомогою державної політики секторальної підтримки або підтримки всієї промислової діяльності на рівні регіонів [12]. На смарт-спеціалізації як підході до визначення напрямів диверсифікації економічної діяльності у регіонах наголошують Д. Ахнер та М. Ландабасо [13]. Також дістала розвиток точка зору, яка підкреслює спрямованість

смарт-спеціалізації на формування інноваційної здатності регіонів створювати унікальні конкурентні позиції на світових ринках, а також технологічних і територіальних конкурентних переваг регіонів за рахунок новітніх продуктів [14]. Проте недоліком усіх напрацювань регіонального контексту смарт-спеціалізації є відсутність його бачення як цілісної системи рішень у сфері підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки з урахуванням регіональних перспектив.

Економічна інтеграція України до ЄС надала певний поштовх для активізації вітчизняних наукових досліджень цієї проблематики. Вичерпним є підхід українських вчених І. Єгорова та Г. Дубинського, які розглядають смарт-спеціалізацію як механізм підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічного зростання регіональної економіки, серед головних призначень якого – забезпечення інноваційної спрямованості. Результати їхніх досліджень викладено безпосередньо у зв'язку з основними концептуальними положеннями європейської теорії смарт-спеціалізації [15]. Проте такий погляд не враховує комплементарність підходу, звужуючи його до інноваційної складової.

До того ж, через гостру потребу в практичному запровадженні положень концепції смарт-спеціалізації в Україні ця проблема дістала розвиток переважно з боку її прикладної значущості. Поглиблюючи попередні дослідження, Г. Дубинський дещо більшою мірою розглядає аспекти її запровадження та акцентує увагу на процесі стратегування як науково обгрунтованому та історично підтвердженому інструменті проектування довгострокової науково-технічної та економічної політики держав і окремих регіонів [16].

У цілому, незважаючи на значний розвиток певних складових смарт-спеціалізації, недоліком викладених підходів є втрата її комплексного та комплементарного бачення як інноваційного підходу до забезпечення якості регіонального розвитку, який виник унаслідок зміни спрямованості сучасної регіональної політики з механічного згладжування регіональних соціально-економічних диспропорцій на стимулювання їх саморозвитку. Водночас набувають посилення окремі складові смарт-спеціалізації, що зводить застосування цього підходу до вдосконалення певних характеристик регіональної, інноваційної та структурної політик. За таких умов безпосередньо втрачається інноваційність підходу, що не сприяє підвищенню якості названих політик.

Європейська практика впровадження концепції смарт-спеціалізації

Розробленню концепції смарт-спеціалізації передувала значна практична потреба в удосконаленні європейської політики економічного зростання. Теоретичні дослідження та обгрунтування ефективності смарт-спеціалізації здійснювалися паралельно з розробкою прикладних аспектів її реалізації, отже, на початку 2010 р. вже існувала потужна нормативна база з регулювання цього питання. Європейська практика запровадження смарт-спеціалізації є послідовною, чітко окреслює всі аспекти питання та встановлює взаємозв'язок з основними елементами політики економічного зростання. Так, у програмі “Європа 2020: Стратегія розумного, стійкого та інклюзивного зростання” було обгрунтовано необхідність застосування концепції смарт-спеціалізації як важливого інструменту модернізації економічної структури країн – членів ЄС*.

* Europe 2020: strategy smart, sustainable and inclusive growth [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://translate.google.com/?hl=ru#en/ru/Europe%202020%3A%20strategy%20smart%2C%20sustainable%20and%20inclusive%20growth>.

Визначне місце та провідна роль регіонів у забезпеченні розумного зростання підтверджуються тим, що одним з перших документів, розроблених Європейською комісією для реалізації Стратегії “Європа 2020”, стали основні положення документа “Регіональна політика для розумного зростання в Європі 2020”. Серед першочергових для вирішення завдань тут зазначено необхідність “розблокування” регіонального потенціалу економічного зростання ЄС на засадах взаємодоповнюваності інновацій, НДДКР, підприємництва та інформаційно-комп’ютерних технологій на всіх рівнях. Анонсованим результатом смарт-спеціалізації було встановлення такого переліку напрямів економічної діяльності з високою доданою вартістю, який би надавав максимальні можливості у зміцненні конкурентоспроможності регіонів, а також забезпечував концентрацію ресурсів на найбільш перспективних з точки зору порівняльних переваг регіональних економік галузях*.

У міру виникнення проблем, пов’язаних із запровадженням політики смарт-спеціалізації на практиці, на порядку денному ЄС постають питання опрацювання її взаємозв’язку та співвідношення з промисловою політикою. Основним завданням, яке вирішується із застосуванням підходів смарт-спеціалізації у сфері формування нової промислової політики, є визначення пріоритетів промислового розвитку. Проте пріоритизація стосується не секторів промисловості, а встановлення нових видів промислової діяльності, які мають перспективи при впровадженні інновацій. Особливу увагу приділено подоланню помилкового ототожнення смарт-спеціалізації з кластерною політикою, яка протистоїть інноваційним структурним змінам через використання стандартизованої бази знань [11].

У подальшому для реалізації цілей Стратегії “Європа 2020” Європейська комісія визначила концепцію смарт-спеціалізації ключовим елементом плану інновацій і прийняла рішення щодо створення платформи послуг з підтримки регіонів при її запровадженні. У європейській практиці керівний механізм щодо проектування майбутнього регіону на засадах смарт-спеціалізації доповнює та розвиває рекомендації із запровадження смарт-спеціалізації та покладання її концепції в основу загальноєвропейської політики вирівнювання шансів регіонального розвитку**.

Вітчизняний досвід запровадження концепції смарт-спеціалізації

Ураховуючи велику заінтересованість у реалізації Стратегії смарт-спеціалізації в Україні на державному рівні, на виконання доручення першого віце-прем’єра – Міністра економічного розвитку і торгівлі України С. Кубіва підготувати пропозиції щодо участі України у даній стратегії та визначення найбільш ефективних механізмів її просування як національної ініціативи при Національній академії наук України було створено Міжвідомчу координаційну групу із залученням провідних експертів-науковців та практиків – представників центральних органів виконавчої влади. У ході спільної роботи фахівців з профільних міністерств (економічного розвитку і торгівлі, інфраструктури, енергетики та вугільної промисловості, аграрної політики та продовольства, охорони здоров’я,

* Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions / Regional Policy contributing to smart growth in Europe 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/smart_growth/comm2010_553_en.pdf.

** Smart Specialisation Strategy and the New EU Cohesion Policy Reform: Introductory Remarks // Scienze Regionali. – 2014. – № 3 (1). – P. 5–13.

освіти і науки), а також науковців шляхом експертного опитування було визначено перелік секторальних напрямів розумної спеціалізації для України: ресурсні матеріали; біоекономіка і біотехнології; енергетика та енергетичне машинобудування; аерокосмічні технології; інформаційно-комунікаційні технології; здорове суспільство.

Хоча такий підхід не відповідає керівним принципам проектування дослідницьких та інноваційних стратегій для розумної спеціалізації, на перших етапах “входження” України у цей процес він є корисним для започаткування пошуку ринкових ніш на структурованому європейському ринку. Проте на практиці такими підходами до “ручного” встановлення пріоритетів секторального розвитку не слід зловживати, оскільки є загроза механічного визначення базових галузей регіонів як таких, що відповідають критеріям розумної спеціалізації та *новому витку консервації застарілої економічної структури регіонів України*. Тому виконану фахівцями роботу краще сприймати не як визначення напрямів смарт-спеціалізації як такої, а як встановлення перспективних напрямів інтеграції вітчизняної науково-дослідної системи в європейський дослідницький простір, що надалі зможе стати потужною підтримкою для розвитку інновацій та високих технологій в Україні.

У даний час концепцію смарт-спеціалізації на практиці активно застосовує лише Міністерство економічного розвитку і торгівлі України при формуванні засад нової промислової політики, зокрема – у проекті Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року (далі – Стратегія) *. При цьому смарт-спеціалізація розглядається як підхід ЄС до виявлення унікальних функцій і активів кожної країни та регіону, підкреслення конкурентних переваг регіональної *промисловості*, а також як елемент *політики децентралізації* **. Тому природно, що будь-які згадування про смарт-спеціалізацію в Україні з боку Міністерства економічного розвитку і торгівлі України асоціюються насамперед з розвитком або модернізацією промисловості. За таких умов з поля зору випадає суто європейське розуміння смарт-спеціалізації як інструменту розвитку не промисловості, а значно ширшого спектра секторів регіональної економіки, які мають перспективи у процесі впровадження інновацій (при цьому в промислово розвинутих регіонах не виключаються промислові види економічної діяльності).

У самому проекті Стратегії смарт-спеціалізація розуміється більшою мірою як інструмент урахування регіональних особливостей промислового розвитку України. Так, серед стратегічних завдань при реалізації нової промислової політики Міністерство економічного розвитку і торгівлі України ставить за необхідне забезпечення регіонального розвитку промисловості з урахуванням економічної та інноваційної спеціалізації регіонів, а смарт-спеціалізацію визначає серед переліку заходів щодо його реалізації.

Позитивним з позиції використання потенціалу смарт-спеціалізації в промисловій політиці є включення до Стратегії тих заходів, що стосуються гармонізації

* Про схвалення Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року: Проект Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT4284.html.

** Максим Нефьодов представив бачення Уряду щодо розвитку промисловості України в Парламенті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4a6c9681-706f-4e90-af67-09710f657411&title=MaksimNefodovPredstavivBachenniaUriaduSchodoRozvitkuPromislovostiUkrainiVParlamenti>.

підходів до визначення розумної спеціалізації регіонів, імплементації Україною Стратегії смарт-спеціалізації Європейської комісії, а також приєднання України до Європейської платформи смарт-спеціалізації. Їх виконання сприятиме запровадженню в Україні смарт-спеціалізації в її європейському контексті. Проте місце цих заходів, скоріше, у стратегічних документах з регіонального розвитку, ніж у документах, які визначають промислову політику. Посиленню ж можливостей підходу смарт-спеціалізації сприятиме приєднання до *платформи смарт-спеціалізації для промислової модернізації* – інструменту поєднання розумної спеціалізації та між-регіонального співробітництва для підвищення конкурентоспроможності промисловості та інновацій, застосування якого спрямовано на координування зусиль регіонів ЄС, які мають намір спільно працювати над розробкою інвестиційних проєктів у сферах смарт-спеціалізації*.

Разом з тим серед напрямів забезпечення регіонального розвитку промисловості у проєкті Стратегії також містяться ті, які суперечать усталеним положенням концепції смарт-спеціалізації, зокрема – підтримка кластерних ініціатив та розвиток кластерної співпраці у промисловості. Найважливіша розбіжність між напрямками вирішення стратегічного завдання проєкту стратегії “Регіональний розвиток промисловості” стосується явної мети Стратегії смарт-спеціалізації регіонів ЄС – перетворення регіональних економік на базі унікальних, заснованих на знаннях, *нових* сфер діяльності, тоді як мета більшості кластерів полягає в простому підвищенні ефективності компаній, що входять у кластер**.

В українських умовах це несе додаткову загрозу, оскільки механічне застосування кластерної політики при застарілій економічній структурі промислових регіонів може суперечити цілям смарт-спеціалізації та перешкоджати зрушенню в бік нових, менш традиційних для даного регіону, але потенційно більш перспективних напрямів регіональної спеціалізації. У свою чергу, це посилює регіональну структурну інертність та закріплює інерцію регіонального розвитку. В Україні такі ризики, з урахуванням старопромислових технологій і моногалузевих регіонів, є очевидними. У цьому разі Стратегія смарт-спеціалізації має включати інструменти не просто кластерної політики, але й політики формування інноваційних кластерів.

Проєкт Стратегії не конкретизує способи і механізми застосування смарт-спеціалізації для вирішення завдання “*зменшення міжрегіональних відмінностей у розвитку промислового потенціалу України та забезпечення реалізації промислової політики регіонів з урахуванням інноваційної спеціалізації регіонів*”. Проте з інформаційних матеріалів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України зрозуміло, що застосування принципів регіональної смарт-спеціалізації звужується до класичної територіальної спеціалізації на засадах використання принципу локалізації конкурентних переваг регіональної економіки, з урахуванням елементів “вбудованості” вітчизняних промислових комплексів у світові ланцюги доданої вартості***. Для українських регіонів таке розуміння смарт-спеціалізації несе ваго-

* Smart Specialisation Platform for industrial modernisation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/smart-specialisation_en.

** The role of clusters in smart specialisation strategies / European Commission, 2013. – 59 p.

*** Максим Нефьодов представив бачення Уряду щодо розвитку промисловості України в Парламенті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4a6c9681-706f-4e90-af67-09710f657411&title=MaksimNefodovPredstavivBachenniaUriaduSchodoRozvitkuPromislovostiUkrainiVParlamentі>.

му загрозу стійкої сумісності вітчизняної економіки із загальним ринком ЄС як постачальника сировини або продукції з низькою доданою вартістю.

Це значною мірою підтверджується переліком конкурентних переваг регіонів України, на яких акцентується увага при презентації проекту Стратегії, серед яких, зокрема: низькі логістичні витрати і розвинута логістична інфраструктура, вигідне географічне розташування та вихід до Чорного моря, наявність виробничих майданчиків, високий мінерально-сировинний потенціал, угоди про вільну торгівлю з ЄС, державами ЄАВТ, Канадою, СНД та ін. Безперечно, цей список є важливим і містить чинники, які безпосередньо впливають на ефективність регіонального розвитку. Проте він жодним чином не стосується переліку конкурентних переваг регіональних економік (навіть суперечить йому), які в сучасній регіональній політиці формуються на засадах смарт-спеціалізації. Цей список, навпаки, демонструє спрямованість на подальшу експлуатацію індустріальних конкурентних переваг та підкреслює наміри органів державної влади застосовувати застарілий підхід до створення в Україні державної регіональної економічної політики, який в ЄС не використовується з 2010 р. *. Основу сучасної європейської практики становить концепція нової регіональної політики з інноваційним інструментом досягнення цілей регіонального розвитку — смарт-спеціалізацією. До того ж, акцент на індустріальних конкурентних перевагах регіонального розвитку на практиці може не тільки негативно вплинути на якість промислової, регіональної та структурної політик України, але й посилити подальшу консервацію економічної структури регіональної економіки, не адекватної вимогам часу.

Тоді як в європейській та світовій практиці наголос робиться на можливостях смарт-спеціалізації для активізації використання промислового потенціалу регіонів, в Україні не виправдано превалює ідея *переважання промислової складової* над іншими, первинними аспектами концепції смарт-спеціалізації. Такий підхід ставить під загрозу адекватне запровадження регіональної смарт-спеціалізації в цілому та зумовлює небезпеку викривлення її сутності в українських реаліях до простої модернізації регіонального промислового потенціалу. Так, у 2016 р. в ЄС було засновано платформу смарт-спеціалізації для промислової модернізації — інструменту поєднання розумної спеціалізації та міжрегіонального співробітництва з метою підвищення конкурентоспроможності промисловості **. Чітко зазначена ідея платформи полягає в активізації застосування смарт-спеціалізації для *модернізації* промислового потенціалу регіональної економіки. У вітчизняній практиці, яка нині формується проектом Стратегії розвитку промислового комплексу, застосування смарт-спеціалізації зводиться виключно до забезпечення регіонального розвитку промисловості та “стимулювання розвитку галузей з інноваційним підходом до виробництва”. Проте такий підхід прямо суперечить ідеї смарт-спеціалізації, що застосовується в ЄС, згідно з якою галузева пріоритетність підтримки виключається повністю. Навпаки, на смарт-спеціалізацію покладається завдання відмови від традиційної промислової політики шляхом підтримки не певних галузей, а власне інновацій у найбільш перспективні галузі регіональної економіки (які далеко не завжди мають бути представлені промисловістю).

Не заперечуючи істотного значення смарт-спеціалізації у промисловому розвитку, слід зауважити, що її застосування в Україні тільки для модернізації вітчиз-

* Там же.

** Smart Specialisation Platform for industrial modernisation [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/smart-specialisation_en.

няної промисловості або для підвищення її регіонального потенціалу є процесом, вирваним з контексту. Тому те, що в Стратегії смарт-спеціалізації ЄС сприймається як належне завдяки попереднім періодам структурної модернізації регіональних економік (1970–2000-х років), для України, можливо, вимагає уточнень та значної адаптації до реалій.

Пропозиції щодо вдосконалення використання підходів смарт-спеціалізації в державній політиці України

Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України спільно з Міністерством економічного розвитку і торгівлі України для запровадження механізмів регіональної смарт-спеціалізації було б доцільно:

- сприяти отриманню технічної допомоги від ЄС щодо підготовки та запровадження Методики розробки Стратегії смарт-спеціалізації (далі – Методика);
- сприяти реалізації пілотних проектів із смарт-спеціалізації в Київській, Одеській і Харківській областях;
- започаткувати та сприяти реалізації пілотних проектів із смарт-спеціалізації у старопромислових регіонах України (Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Запорізькій областях) для кращого врахування їх особливостей при опрацюванні Методики для інших регіонів України;
- забезпечити адаптацію Методики на основі досвіду реалізації відповідних пілотних проектів;
- провести серію семінарів і тренінгів для представників органів державної та регіональної влади щодо розробки Стратегій смарт-спеціалізації регіонів, які ґрунтуються на використанні адаптованої Методики;
- залучити органи державної регіональної влади та місцевого самоврядування до розробки Стратегій смарт-спеціалізації регіонів;
- забезпечити узгодження Стратегій смарт-спеціалізацій по кожному з регіонів з новою Державною стратегією регіонального розвитку, розробленою після закінчення терміну дії чинної.

Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України:

- при розробленні Державної стратегії регіонального розвитку України на наступний період слід чітко визначити сутність, місце та завдання регіональної смарт-спеціалізації як інструменту нової регіональної політики, який використовується в ЄС з 2010 р.;
- на основі адаптованої Методики розробки Стратегії смарт-спеціалізації регіонів визначити по кожному регіону України пріоритети регіонального розвитку.

Міністерству економічного розвитку і торгівлі України:

- забезпечити узгодження регіональної, структурної, промислової та інноваційної політик України з урахуванням регіональної смарт-спеціалізації;
- розробити державну програму розвитку *інноваційних* кластерів (з урахуванням регіонального аспекту), забезпечити її узгодженість з регіональними стратегіями смарт-спеціалізації;
- сприяти формуванню умов інтеграції малого і середнього бізнесу в ланцюги створення доданої вартості промислово розвинутих та старопромислових регіонів України, насамперед у сфері впровадження інновацій, для сприяння реалі-

зації положень концепції регіональної смарт-спеціалізації за рахунок активізації елементу “підприємницьке відкриття”.

Висновки

Наростання глобальних тенденцій зумовило відрив виробництва від регіонального поділу продуктивних сил, який забезпечений збільшенням мобільності капіталів, товарів і послуг. Водночас посилення серед конкурентних переваг регіональних економік вагомості постіндустріальних чинників економічного розвитку (чутливості регіональної системи до інновацій, здібності до постійної адаптації регіональної економічної структури, чітко окресленого погляду на майбутнє регіону тощо) визначило необхідність формування нових підходів до здійснення регіональної політики.

У цих умовах *регіональна спеціалізація* як результат поділу праці, що ґрунтується на локалізації факторів виробництва, виходить з об’єктивної нерівномірності в розміщенні продуктивних сил регіону та формує основу економіко-географічних чинників конкурентоспроможності регіонів, почала втрачати свою ефективність. Натомість смарт-спеціалізація, яка базується на універсалізації факторів виробництва та є результатом підприємницького вибору ринкових можливостей, в умовах нової регіональної політики стає тією системою прийняття рішень, яка забезпечує вирівнювання шансів розвитку регіонів за рахунок усунення “вузьких місць” регіонального розвитку, недосконалостей і провалів ринку.

У межах нової регіональної політики смарт-спеціалізація виконує функції забезпечення балансу інтересів “держава – регіон – суб’єкти економічної діяльності” та створення оптимальних умов для розкриття регіонами потенціалу саморозвитку за рахунок реалізації окремих функцій інноваційної (стимулювання трансферу технологій), промислової (реалізація інноваційного типу розвитку промисловості) та структурної (структурна модернізація регіональної економічної системи) політик.

Регіональна смарт-спеціалізація – цілісна система рішень, спрямована на підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки шляхом підприємницького вибору складових регіонального потенціалу, перспективних для зміни виробничої функції на основі технологічних трансформацій. До того ж вона забезпечує структурні зрушення, пов’язані з регіональною диверсифікацією на засадах підтримки інновацій у тих сферах економічної діяльності, які мають доповнювати виробничі активи регіону для підвищення його потенціалу та формування міжрегіональних конкурентних переваг у майбутньому. Це є важливим для подолання деструктивних тенденцій консервації старопромислової економічної структури регіонів України та структурної інертності регіональної економіки, які значною мірою базуються на практиці штучного визначення як пріоритетних певних секторів і напрямів економічної діяльності регіонів.

Список використаної літератури

1. Forey D. Globalization of R&D: linking better the European economy to ‘foreign’ sources of knowledge and making EU a more attractive place for R&D investment. Report of Expert Group “Knowledge for Growth” / European Commission. – 2006. – April 4.
2. Foray D., Van Ark B. Smart specialization in a truly integrated research area is the key to attracting more R&D to Europe / Knowledge Economists Policy Brief No. 1. – 2007. – October [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/invest-in-research/monitoring/knowledge_en.htm.

3. Foray D. Structuring a policy response to a “Grand Challenge” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/selected_papers_en.pdf.
4. Foray D., David P., Hall B. Smart specialization. From academic idea to political instrument, the surprising career of a concept and the difficulties involved in its implementation / MTEI Working Paper No. 2011.001. – Lausanne : École Polytechnique Fédérale de Lausanne, 2011. – 16 p.
5. Foray D., Goenaga X. The Goals of Smart Specialisation. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2013. – 14 p.
6. Foray D. From Smart Specialisation to Smart Specialisation Policy / European Journal of Innovation Management. – 2014. – Vol. 17. – Iss. 4. – P. 492–507.
7. Pyka J., Janiszewski A. Smart specializations in regional innovation ecosystem [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/11357/1/Pyka%2C%20J.pdf>.
8. Nowakowska A.E. New idea of building regional innovative capacities – smart specializations // Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica. – 2016. – Vol. 2. – No. 320. – S. 75–85.
9. Heimeriks G., Balland P. How smart is specialisation? An analysis of specialisation patterns in knowledge production // Science and Public Policy. – 2015. – October 19. – S. 1–13.
10. Aranguren M.J., Wilson J.R. What can experience with clusters teach us about fostering regional smart specialisation? / Orkestra-Basque Institute of Competitiveness and Deusto Business School Forthcoming in Ekonomiaz. – 2013. – June. – 22 p.
11. Foray D. Smart specialisation and the New Industrial Policy agenda / Policy Brief No. 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/expert-groups/i4g-reports/i4g_policy_brief_8_-_smart_specialisation.pdf.
12. Markowska M., Kusterka-Jefmańska M., Jefmański B. Analysis of Smart Specialization in European Regions Using Fuzzy Classification // Argumenta Oeconomica. – 2016. – No. 2 (37). – S. 31–65.
13. Ahner D., Landabaso M. Regional Policies in Times of Austerity // European Review of Industrial Economics and Policy. – No. 2, i topics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://revel.unice.fr/eriep/index.html?id=3238>.
14. Radosevic S., Curaj A., Gheorghiu R., Andreescu L., Wade I. Advances in the Theory and Practice of Smart Specialization. – Academic Press, 2017. – 394 p.
15. Egorov I., Dubinskyi G. Current state of S&T and innovation and perspectives of implementation of ‘smart specialization’ concept in Ukraine // Vector European. – 2016. – No. 2. – S. 8–14.
16. Дубинський Г.П. Стратегія розумної спеціалізації для України // Соціальна економіка. – 2017. – Вип. 53 (1). – С. 59–68.

Reference

1. Forey D. Globalization of R&D: linking better the European economy to ‘foreign’ sources of knowledge and making EU a more attractive place for R&D investment. Report of Expert Group “Knowledge for Growth”. European Commission, April 4, 2006.
2. Foray D., Van Ark B. Smart specialization in a truly integrated research area is the key to attracting more R&D to Europe. Knowledge Economists Policy Brief No. 1,

October, 2007, available at: http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/policy_brief1.pdf.

3. Foray D. Structuring a policy response to a “Grand Challenge”, available at: http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/selected_papers_en.pdf.

4. Foray D., David P., Hall B. Smart specialization. From academic idea to political instrument, the surprising career of a concept and the difficulties involved in its implementation. MTEI Working Paper No. 2011.001. Lausanne, École Polytechnique Fédérale de Lausanne, 2011.

5. Foray D., Goenaga X. The Goals of Smart Specialisation. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2013.

6. Foray D. From smart specialisation to smart specialisation policy. *European Journal of Innovation Management*, 2014, Vol. 17, Iss. 4, pp. 492–507.

7. Pyka J., Janiszewski A. Smart specializations in regional innovation ecosystem, available at: <http://dspace.tne.u.edu.ua/bitstream/316497/11357/1/Pyka%2C%20J.pdf>.

8. Nowakowska A.E. New idea of building regional innovative capacities – smart specializations. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica*, 2016, Vol. 2, No. 320, pp. 75–85.

9. Heimeriks G., Balland P. How smart is specialisation? An analysis of specialisation patterns in knowledge production. *Science and Public Policy*, 2015, October 19, pp. 1–13.

10. Aranguren M.J., Wilson J.R. What can experience with clusters teach us about fostering regional smart specialisation? Orchestra-Basque Institute of Competitiveness and Deusto Business School Forthcoming in *Ekonomiaz*, June, 2013.

11. Foray D. Smart specialisation and the New Industrial Policy agenda. Policy Brief No. 8, available at: https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/expert-groups/i4g-reports/i4g_policy_brief_8_-_smart_specialisation.pdf.

12. Markowska M., Kusterka-Jefmańska M., Jefmański B. Analysis of smart specialization in European regions using fuzzy classification. *Argumenta Oeconomica*, 2016, No. 2 (37), pp. 31–65.

13. Ahner D., Landabaso M. Regional policies in times of austerity. *European Review of Industrial Economics and Policy*, No. 2, i topics, available at: <http://revel.unice.fr/eriep/index.html?id=3238>.

14. Radosevic S., Curaj A., Gheorghiu R., Andreescu L., Wade I. Advances in the Theory and Practice of Smart Specialization. Academic Press, 2017.

15. Egorov I., Dubinskyi G. Current state of S&T and innovation and perspectives of implementation of ‘smart specialization’ concept in Ukraine. *Vector European*, 2016, No. 2, pp. 8–14.

16. Dubyns’kyi G.P. *Stratehiya rozumnoi spetsializatsii dlya Ukrainy* [The strategy of smart specialization for Ukraine]. *Sotsial’na ekonomika – Social economics*, 2017, Iss. 53 (1), pp. 59–68 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 12 липня 2018 р.
The article was received by the Editorial staff on July 12, 2018.*